

MONUMENTALE BOMEN IN NEDERLAND

BOOM/BOMENSTICHTING

Bomen... ze zijn nog zo vanzelfsprekend aanwezig dat we er vaak aan voorbij lopen zonder hen te zien. In vele soorten en grootten maken ze deel uit van ons landschap en zijn daaruit niet weg te denken. Naast gewone bomen telt Nederland ook een groot aantal zeldzame, zeer oude, extreem omvangrijke, vreemdgevormde of uitheemse bomen – bomen met een verhaal.

Uit het bomenbestand van de Nederlandse Bomenstichting – waar circa 8000 monumentale exemplaren geregistreerd staan – koos boomdeskundige Gerrit de Graaff de 70 markantste bomen om in dit boek hun verhaal te vertellen.

Het boek bevat voorts een lijst met zo'n 800 monumentale bomen, waarvan in kort bestek vindplaats, leeftijd, omtrek, hoogte en eventuele bijzonderheden worden beschreven.

Boom/Bomenstichting
isbn 90 6009 987 7

9 789060 099872

Monumentale bomen in Nederland

Gerrit de Graaff

Frank Moens

Bert Maes

Marjan ten Cate-van Elsland

Boom/Bomenstichting

Inhoud

Voorwoord	7
Frank Moens	
1. <i>De Bomenstichting en haar speurtocht naar de 'oudste levende wezens'</i>	9
Bert Maes	
2. <i>Boomsoorten in Nederland: hun geschiedenis en gebruik</i>	15
Gerrit de Graaff	
3. <i>Op zoek naar monumentale bomen in Nederland</i>	39
Gerrit de Graaff	
4. <i>Opmerkelijke bomen buiten de grenzen</i>	151
Marjan ten Cate-van Elsland	
5. <i>Bomen kunnen duizend jaar worden</i>	169
Bijlage 1: Monumentale bomenlijst van Nederland	187
Bijlage 2: De dikste, hoogste en oudste bomen van Nederland	226
Register	229
Over de auteurs	232
Bijlage 1: Monumentale bomenlijst van Nederland	187
Bijlage 2: De dikste, hoogste en oudste bomen van Nederland	229
Register	233
Over de auteurs	237

2 Boomsoorten in Nederland: hun geschiedenis en gebruik

Bert Maes

BOMEN DIE OPVALLEN, BOMEN MET NAMEN

Het is niet de mooie, volgens de regels der kunst geplante en opgesnoeide boom die de aandacht trekt, en waar mensen over praten. Het zijn de oude, scheve en holle bomen die een verhaal vertellen. In de stad Utrecht staan volgens een recent onderzoek naar schatting ruim 160.000 bomen, waarvan er zo'n 2000 beeldbepalend en 1000 monumentaal genoemd kunnen worden. Toch zijn er in die zelfde stad slechts 2 bomen die bijna iedereen kent: een omgevallen holle trompetboom aan de Biltstraat en een witte moerbeï waarvan de stam over de werf van de Oudegracht ligt. Vooral de moerbeï prijkt nogal eens op sfeerplaatjes van de Utrecht-promotion brochures. Door graafwerkzaamheden zijn er ooit wortels beschadigd, zodat de boom is gaan hellen. Trompetbomen, die afkomstig zijn uit de Verenigde Staten, wortelen erg oppervlakkig en gaan gemakkelijk scheef groeien. Als ze niet in de weg staan, blijven ze gewoon doorgroeien en -bloeien.

Eertijds stonden er aan de Maliebaan in Utrecht, in de Haarlemmerhout en op het landgoed Elswout in Kennemerland zogenaamde 'wonderbomen'. Dat waren alle wat grillige en door de afwijkende vorm opmerkelijke bomen. Dát zijn de bomen waar de schilders met hun ezels en schetsboeken voor gaan zitten! Dát zijn de bomen die alleen al door hun verschijningsvorm een verhaal vertellen.

Het zijn ook de bomen waar vleermuizen en vogels een rustplaats of nestgelegenheid vinden, waar een bos- of steenuil in een holte broedt. Allerlei ongewervelde dieren als kevers, wantsen en pissebedden vinden hier onderdak. Amfibieën en reptielen kunnen er overwinteren en als je geluk hebt hoor je een paar vroedmeesterpadjes in de voet van een holle boom wat doet denken aan klingelende klokjes. Dat geluid werd vroeger zonder meer in verband gebracht met de aanwezigheid van elfjes.

Natuurlijk zijn de vele dorps- en stadsbomen langs straten en lanen, op pleinen, meestal keurig in het gelid, onmisbaar voor de sfeer en de leefbaarheid. Zonder al die plantsoenbomen zou ons land er heel wat saaier en minder aantrekkelijk uitzien. Maar een spook, heks of heilige huist in een oude, liefst knoestige holle boom. Maria's verschijnen alleen in opvallende bomen op een markante plaats op het dorpsplein of een splitsing van wegen. Belangrijke personen en gebeurtenissen worden met bomen in verband gebracht. Ze nemen geen genoegen met een pas geplante bonestaak. Liefst 'duizendjarige' bomen, die ten minste 200 jaar moeten zijn om aanspraak te maken op zo'n titel. Zulke markante bomen zijn de kozakkenlinde bij Diepenveen aan de IJsseldijk, de kozakkeneiken van Delden, de kroezeboom van Ruurlo, de Lodewijkslinde bij het kasteel van Vorden, de Marialinde van Oisterwijk, de heilige eik te Oosterhout bij Den Hout en de zogenaamde tiendeik bij Barneveld waar de tiende korenschoof voor de landeigenaar opzij werd gezet. Karel de Grote en Napoleon hebben persoonlijk zoveel bomen geplant dat het verbazingwekkend is dat ze nog aan veldslagen en besturen zijn toegekomen.

De betrouwbaarheid van de mythe is op zich niet zo belangrijk, ofschoon er vrijwel altijd wel een gebeurtenis aan ten grondslag ligt. En al gebeuren er nu geen wonderen meer, dat is nog geen bewijs dat ze vroeger niet voorkwamen. Sommige verhalen zijn gemakkelijk te ontmaskeren. De Marialegende van de

De boom als huis.

Holle en scheve trompetboom, Utrecht.
Foto B. Maes.

Liggende, witte moerbeik, Utrecht.
Foto B. Maes.

Tilburgse linde zou dateren uit de zestiende eeuw ten tijde van het strijdgewoel van de Geldersen onder leiding van Maarten van Rossum. De boom in kwestie is echter zeventiende-eeuws. De toevallige antropomorfe vormen in de boombast vroegen in de jaren dertig in het katholieke zuiden wel om een Mariaverhaal. De Tilburgse linde is er niet minder interessant om. Het is genetisch een zeldzame variëteit van de Hollandse linde, en ook om die reden het behouden waard. De eik van de Fleringer Es staat wel bekend als kroezeboom. De vierstammige kroeze-eik te Ruurlo zal aanmerkelijk ouder zijn, maar die heeft alles bij elkaar een omtrek van ruim 10 meter! De term kroezeboom duidt op de combinatie met een kruisbeeld. Op markante punten en op wegsplitsingen moeten er vroeger talloze geweest zijn. In de katholieke streken is het verschijnsel nog het langst gebleven. Met name in Limburg zijn er veel bomen met kruisbeelden, hangend aan de boom of ernaast op een sokkel op de grond geplaatst, of in combinatie met een kleine kapel.

Het bovennatuurlijke leven kan nog worden uitgebreid tot bomen waarbij het behoorlijk kan spoken en waar men in het duister maar beter niet langs kan gaan, of heksenbomen waarbij de overlevingskansen wat groter zijn, maar waar je toch niet helemaal normaal van thuis komt. Een vreselijke heksenboom, een

warrige beuk, staat aan de rand van een bos bij Bladel. Vooral in de avondschemer en 's nachts ziet de beuk er griezelig uit, en uit de overleveringen stamt een verhaal compleet met heksen, zwarte katten en lijken.

Griezelverhalen zijn ook te vinden bij galgeplaatsen, waar soms ook een opvallende boom bij staat met een niet mis te verstane functie. Galgebomen kennen we nu nog bij de galgeberg in Amersfoort. Eens stierf daar onmiddellijk de boom zelf toen een onschuldige werd gehangen. Ook de oude linde te Sambeek wordt verondersteld een galgeboom en gerechtsboom te zijn. Soms zijn beide functies gescheiden.

Een recent wonder is geschied bij de beroemde Dillenburglinde. Deze oude linde staat bij het ouderlijk huis van Willem van Oranje, en dit was de plaats waar de krijgsstrategieën in die heldhaftige dagen tegen de Spaanse overheersers werden uitgedacht. Van deze boom zijn stekken genomen en in Nederland geplant bij de Prinsenhof in Delft en in Prinsenbeek. Tot ieders verbazing blijken het twee verschillende lindesoorten te zijn! Ook blijken Wilhelminabomen wel eens vervangen te worden, zodat het herdenkingsbord met planttijd niet meer in overeenstemming is met werkelijkheid.

De hardnekkigheid van legenden en uitzonderlijk hoge leeftijdsschattingen hebben vaak wel een verklaring. In veel gevallen was er immers een oudere voorganger. Naast de centrale dorpslinde of eik stond altijd een reserveboom die de oude boom na een storm kon opvolgen. Zo stonden op de Brabantse dorpspleinen van Oirschot, Oisterwijk, Tilburg en Goirle in de veertiende eeuw al lindebomen. Vanwege werkzaamheden in verband met planten, snoeien of het timmeren van een eikehouten bank eromheen zijn er nauwkeurige rekeningen in de archieven bewaard gebleven. In de volksmond zijn de latere vervangers toch de oude gebleven.

De centrale dorpsboom speelde altijd een zeer belangrijke rol. Er werd recht onder gesproken, het was de plaats van de vierschaar. Ook kloosters en immuniteten, zoals in de stad Utrecht, hadden tot in de late Middeleeuwen een gerechtslinde op hun terreinen. De bestuurderen vergaderden bij mooi weer onder de dorpsboom, die vaak als een parasol in een of meer etages geschoren waren. Het was de plaats van de markt. In Oirschot was er zelfs onderscheid in de Booterlinde, de Vleeschlinde, de Paalenlinde en de Groote linde. Op de stam werden de belangrijke berichten opgeprikt. Nog steeds wordt iedereen via de boom op de hoogte gesteld van het laatste circus, de vlooiemarkt, de braderie en de wielervedstrijd. Bekende oude 'aanplakbomen' zijn de oude linde van Overberg bij Amerongen en de dorpslinde van Hellendoorn.

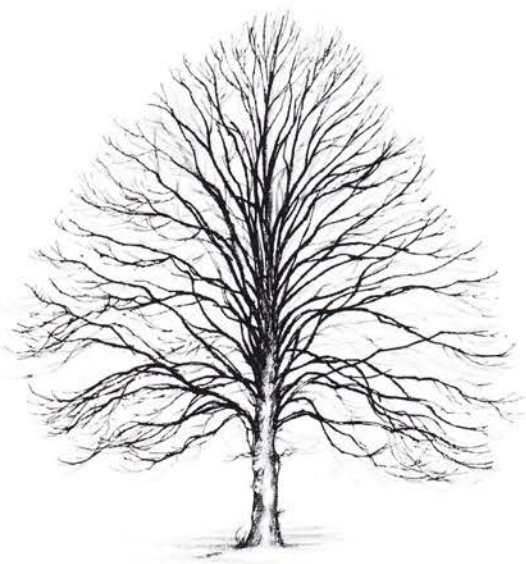
Etagelinde, Hilvarenbeek.

De in etages gesnoeide linde heeft in het oostelijke en zuidelijke deel van ons land een lange traditie. Thans vinden we alleen in Brabant nog enkele oude exemplaren en langs de Overijsselse IJssel en in Drenthe ook een enkel jonger exemplaar. Ze stonden vroeger echter op veel meer plaatsen onder andere in Kampen en Groenlo. In Leiden bij de Burcht is enige jaren geleden een jonge etagelinde geplant. De etagelindes werden in drie, soms zelfs meerdere, lagen geschoren, waarbij de onderste door een kring van palen en dwarsbalken werd gestut. De etages symboliseren God, de geestelijkheid en de wereld, dan wel hemel, aarde en onderwereld. In Swalmen in Limburg werd op de eerste etage op bepaalde feestdagen een plankier bevestigd, zodat er in de boom, naast de muzikanten, door de jeugd gedanst kon worden. Ook in Duitsland zijn dergelijke danslindes bekend en wordt deze traditie hier en daar nog wel in ere gehouden.

In het sociale leven spelen bomen op allerlei manieren een rol. De Voorhout in Den Haag met de vele lindebomen ten gerieve van de ontluikende liefdes werd door Huijgens al in de zeventiende eeuw uitvoerig bezongen. We kennen de trouwlaantjes, liefst in de vorm van gesnoeide berceau's. Mooie voorbeelden zijn er in Oisterwijk en Prinsenbeek. In een iets verder stadium van het huwelijksleven zijn de kindertjesbomen erg gewild. Het is een variant op de boerenkool en de ooievaar. Het oudste bekende voorbeeld is die van de Laan van Chartreuse in Utrecht op een voormalig kloosterterrein. In de vroege negentiende eeuw zat deze boom, vooral bij mooi weer, als het nabije caféterras druk met bezoekers was, vol met kindertjes die dan riepen: 'Pluk mijn, pluk mijn – ik zal alle dagen zoet zijn'. Een belofte die later onmogelijk waar gemaakt kon worden, maar dan was het te laat. De Utrechtse kindertjesboom is rond 1850 door een bliksem getroffen en verder omgehaald. Door een toeval is er in het Rijksherbarium in Leiden een takje met bladeren bewaard gebleven zodat we weten dat het een zomerlinde betrof. Om in aanmerking te komen voor kindertjesboom is de soort niet van belang. Liefst een wat grillige en vooral holle stam is een voorwaarde. Zeer bekend was de kindertjesboom van Kraantje Lek in Bloemendaal, een veldiep, die enige jaren geleden aan de iepenziekte is bezweken. Door de eigenaar van het restaurant ter plaatse werd het einde van deze iep zo betreurd dat hij de stam liet conserveren zodat die nog steeds ter plekke te zien is. Van deze iep bestonden ansichtkaarten waar een boorling in luiers verlangend zijn nieuwe ouders zat af te wachten. Al ruim honderd jaar geleden wordt de holle iep vermeld door Frederik van Eeden, en wijdt Nicolaas Beets er een gedicht aan. Een nog bestaande kindertjesboom staat in Wapenveld, gemeente Heerde. Het is een scheve, geheel holle lindeboom op een wegsplitsing.

Ook voor genezing van allerhande ziekten bieden bomen uitkomsten. In koortsbomen worden naalden gestoken of stukjes kleding gehangen. In Grave aan de Maas stond eertijds ook zo'n koortsbom. In het plaatsje Yde staan de 'breukebomen'. Breukleiders werden van hun pijnen verlost door drie spijkers in de boom te slaan. Dit gebeurde voor het laatst in 1930. Een nog functionerende koortseik staat bij de kapelruïne van het vroegere Benedictijnenklooster te Overasselt. Door een kledinglapje in de boom te hangen zal de ziekte snel genezen.

Dan zijn daar de herdenkingsbomen zowel in de privésfeer als in het kader van een nationaal gebeuren rond het koningshuis en bevrijdingsfeesten. De geboorte van een kind of een 25-jarige bruiloft kan een goede reden zijn voor het planten van een boom. Een oude gewoonte is om de placenta na de geboorte van een kind te begraven onder een boom, liefst bij een linde. De linde is immers de boom van de vruchtbaarheid en de liefde. Rond het koningshuis spannen de Wilhelmina- en Julianabomen de kroon. Het is een aardige gelegenheid om iets over de diktegroei van bomen te weten te komen, omdat er meestal een smeedijzeren hekwerk met jaartal omheen staat. Vaak wordt weer de linde gebruikt, maar ook de eik en beuk behoren tot de mogelijkheden. In Utrecht is zelfs een

Linde.

treurwilg als Emmaboom uitverkoren en in Kerkrade in Limburg is ter gelegenheid huwelijk van Prinses Juliana en Prins Bernhard een Amerikaanse eik op het Oranjeplein geplant.

Ook minder gebruikelijke en bekende herdenkingen zijn aangegrepen. Zo is de Florisboom in Muiderberg een paardekastanje als de opvolger van vele voorgangers, geplant als herinnering aan de moord op graaf Floris V in 1296. In Uden herinnert een lindeboom aan iemand die in 1868 verdronk in een put. In Borsele is op 1891 een beuk geplant ter nagedachtenis aan een van de heren van het geslacht van Eversdijk. Op het landgoed Stoutenburg in Leusden staan twee gigantische eiken die de naam Adam en Eva dragen en die volgens de overlevering geplant zijn ter nagedachtenis aan de eigenaar, de staatsman Johan van Oldenbarneveld. En zo zijn er nog vele anderen.

Bomen kunnen ook verbonden zijn met toevallige gebeurtenissen die in het geheugen gegrift werden. Vooral de Tweede Wereldoorlog heeft talrijke sporen in de bomen nagelaten. Veel mensen weten nog bomen met granaatscherven in de stam aan te wijzen. In Scherpenzeel staat een van de uitkijkbomen waarbij in de stammen haken werden bevestigd in 1939 met de mobilisatie. De sporen daarvan zijn nog te zien. Te Leusden passeerden talloze gevangenen de oude grensbeuk, die vlak bij het concentratiekamp stond. Prettigere herinneringen zijn verbonden aan de eik bij het voormalig slot 'de Hertekop' in Amersfoort. Het was de startplaats van de nationale kampioenschappen wielrennen in 1893.

De eiken Adam en Eva, Leusden.

Populier als bakenboom langs de Maas bij Nederhemert.

Bomen zijn bij uitstek geschikt als een baken en merkteken in het landschap. Iedere boer markeerde de grens van een perceel, het begin van een pad en de plaats van een waterloop met een boom of bomenrij.

Bekend zijn de bakenbomen in het rivierenland, de dijkklindes die aangeven dat er een weggetje vanaf de dijk het land inloopt. De Kopse boom, een grote populier, was een baken voor de schippers en volgens zeggen kon de boom het kruiend ijs breken. Bekende oude dijkklindes staan te Heteren, Tull en 't Waal en Brakel. Opmerkelijk zijn de tientallen dijkklindes in Zuid-Beveland. Een hoge es of populier geeft de plaats aan van een veer, zoals bij Heerwaarden aan de Waal.

Hier en daar zijn er grensbomen bewaard gebleven. Al van ouds werden bomen geplant om een grens te markeren. Grensgeschillen werden bij zulke bomen besproken of uitgevochten. Een boom kan ook moeilijker verplaatst worden dan bij voorbeeld een kei. Vooral eigendomsgrenzen zijn altijd zaken die de gemoederen sterk bezig houden. Grensbomen zijn bij voorbeeld een bruine beuk te Maarssen, een zeer dikke linde te Paterswolde onder Eelde, een eik te Hummelo en Keppel en een eik te Diepenheim. In Enschede staat de Markelinde op het landgoed 't Wagelen, op het punt waar vier Marken samenkomen. In dezelfde gemeente in de Hortslindlaan staat een linde die als een soort meetpunt precies tussen Zwolle en Münster in staat. Op de grens van de provincies Gelderland en Utrecht staat te Nijkerk een dikke knoteik. Het halfuurboompje bij Scherpenzeel is een eik die aangeeft dat de wandelaar nog een half uur te gaan heeft tot de dorpskom.

Sommige bomen krijgen een naam omdat ze er wat gek en opvallend uitzien. Twee oude meerstammige eiken in Rheden onder Velp worden Philémon en Baucis genoemd omdat ze enigszins aan elkaar vergroeid zitten. De Romeinse schrijver Ovidius verhaalt overigens van een eik en een linde met die namen, op de Phrygische hoogvlakte. Het aantal stammen levert soms een troetelnaam op: de twaalf apostelenboom (een linde) in Swalmen bij het kasteel Hillenraedt, de twaalf apostelenboom te Barneveld onder Voorthuizen (een beuk) en de zeven provinciënboom, een linde, op het landgoed Hilverbeek in 's Graveland. De scheve en grillige eiken langs een beek te Wolfheze worden de Wodanseiken genoemd. De vier markante lindebomen op een heuvel op de Kopse Hof bij Nijmegen heten de Koningslinden. Twee ervan werden in 1990 'per vergissing' door archeologen omgezaagd in verband met een opgraving!

En dan: welke boom is de dikste, de hoogste, de oudste van het land? Welke is de dikste van die en die soort? De dikste van de provincie of van mijn gemeente? Dat zijn de belangrijkste vragen! Door de uitvoerige inventarisatie van de Bomenstichting zijn er op al die vragen antwoorden te geven. De dikste boom van het land is de tamme kastanje van het Gelderse Beek. Die heeft een omtrek van 850 cm. De oudste is de linde van Sambeek, die 780 cm in omtrek en 800 à 1000 jaar oud is. De hoogste bomen zijn enkele douglassen op het Loo van ca. 50 meter!

Toch is het niet zo simpel als het lijkt. In de eerste plaats is nog steeds niet ieder plekje in Nederland bekeken. Het meten of schatten van de dikte van een boom kan nog wel eens behoorlijk verschillen met de werkelijkheid. Wie extra goed zoekt vindt misschien nog wel een dikke boom die door de Bomenstichting is vergeten. Vooral op de vele landgoederen, in parken en vergeten plekken achter in het bos kan nog wel eens een interessante boom staan.

Een beuk van ca. 100 jaar heeft al gauw een omtrek van 3 à 4 meter. Op arme grond en in bosverband is een beuk van 2 meter omtrek misschien wel 250 jaar oud. Niet eens zulke dikke beukjes in een boerenhaag kunnen ook veel ouder zijn dan je zou verwachten, soms wel 100 of 200 jaar. Taxus en hulst groeien heel langzaam. Vooral een taxus kan op die manier heel oud worden. Toch valt in een goed bemeste tuin of een park de leeftijd nog wel eens tegen. Het echte bewijs van de leeftijd is te zien als de boom omgezaagd wordt. Ook na een flinke storm kan de waarheid aan het licht komen. Een linde van 4 meter stamomvang in

Terheijden bij Breda geschat op 500 jaar, bleek – na geveld te zijn – in werkelijkheid nog geen 200 jaar oud. De linde van Sambeek zal in werkelijkheid niet veel ouder zijn dan 350 à 400 jaar.

ONZE INHEEMSE BOMEN

De grove den, wilde appel en wilde peer uitgestorven!

In ons land staat waarschijnlijk nog één inheems exemplaar van de grove den: de 'duizendjarige den' van Wolfheze. Dat deze boom ook een oorspronkelijke afstammeling is van Nederlands erfelijk plantmateriaal is niet eens echt zeker. Deze constatering zal verbazing wekken, want heel Nederland staat vol met dennebomen. Het is een van de meest algemene boomsoorten die we hebben. In ieder geval behoort de grove den (*Pinus sylvestris*) tot onze eigen flora, al werd er tot voor kort wel aan getwijfeld. Aan fossiel stuifmeel in de bodem is vastgesteld dat de den als een dwergvorm in hoogveen en stuifzand voorkwam. Ook uit oude plaatsnamen waarin het woord den voorkomt, de zogenaamde boomtoponymen, blijkt de oorspronkelijkheid van de den, zoals Fochteloo in Friesland en Kinholt in Drenthe. Ook nagelaten archiefstukken geven soms informatie. In het Markeboek van Verssen in Overijssel uit 1533 staat de bepaling '...dat niemant Dannenholt (= dennebomen) houwen sall dat op den Sande stiet...'. Al vóór de jaartelling was de grove den niet algemeen meer. Het hoogtepunt van de grove den moeten we zoeken in de periode na de laatste ijstijd. Na de eerste bebossing met berken kwamen geleidelijk – toen de temperatuur ging stijgen – de dennen. Met de zogenaamde Atlanticumperiode, ca. 5000 jaar voor de jaartelling, kwamen de loofbossen op met onder andere eik, iep, linde, es, hazelaar en els, en ging de den achteruit.

Praktisch alle dennebomen in ons land blijken afkomstig te zijn van geïmporteerd materiaal. De eerste import begon in 1514. Bekend is dat in Neurenberg in Duitsland het grovedennebos voor het eerst door bezaaiing tot stand kwam in 1368. Deze kunst was maar bij enkelen bekend en er bleef nog lang patent op bestaan. De eerste aangevoerde dennen in ons land werden aangeplant in het Mastbos bij Breda. De import is daarna verder toegenomen, vooral in de achttiende en negentiende eeuw. Intussen werd ook hier de kunst van zaadbewaring en zaadkieming bekend. In speciale gebouwtjes, zogenaamde zaadeesten, werden de zaden verwarmd en bewaard. Dat was vooral het werk van de voormannen van het Staatsbosbeheer. Tot ver in de twintigste eeuw was er veel vraag naar grenshout, zoals het dennehout in de handel genoemd wordt, met name voor de Nederlandse en Belgische mijnbouw. Vanwege de gemakkelijke en snelle groei ook op arme bodems is het niet toevallig dat deze boomsoort zo'n vlucht heeft genomen in de bosbouw.

Onze eigen inheemse dennebomen werden intussen steeds verder teruggedrongen. Ze verdwenen ten slotte van het toneel met de veenafgravingen en ontginning van de 'woeste gronden'.

De buitenlandse grove dennen zijn vooral aangeplant op de arme zandgronden, op plaatsen waar de heide of de eiken-berkenbossen thuis horen. Schilderachtig zijn de meestal grillig gevormde vliegdennen in stuifzandgebieden en heidevelden. Op enkele plaatsen zijn nog monumentale dennen gespaard uit de achttiende en de eerste helft van negentiende eeuw. Voorbeelden daarvan zijn te zien bij Amerongen op de Amerongse Berg en op de Veluwe bij Rheden. Ze kunnen hier tot ca. 30 meter hoog worden.

In de bebouwde omgeving zijn oude exemplaren van de grove den een zeldzaamheid. Bij de landelijke inventarisatie van de Bomenstichting zullen we ze nauwelijks aantreffen. In de grotere parken uit de negentiende en begin

Es.

twintigste eeuw is meer gebruik gemaakt van de zwarte den (*Pinus nigra*). In groepen geplant, bij voorbeeld langs waterpartijen, kunnen ze een markante indruk maken.

Twee andere inheemse boomsoorten die vermoedelijk zijn uitgestorven zijn de wilde appel en de wilde peer. Appel- en perebomen die we een enkele keer in de bossen of uiterwaarden van de rivieren aantreffen zijn verwilderde exemplaren van de gekweekte soorten. Ze kunnen opgegroeid zijn van een weggegooid klokhuis. Misschien zijn er in de Achterhoek, Twente of op de Veluwe nog fruitbomen die als kruisingen met de oorspronkelijke soorten zijn op te vatten.

Op het ogenblik is de ontwikkeling van het laagstamfruit zover gegaan dat ook een aantal oude hoogstamfruitrassen dreigt te verdwijnen.

Voor de peer is een boom die zeer oud kan worden. Oude exemplaren van 150-250 jaar komen hier en daar voor. Omdat ze heel langzaam groeien hoeven ze niet eens zo dik te zijn. Opmerkelijk zijn de peren die als leivorm tegen boerderijgevels of slangemuren van landgoederen groeien. Ook die kunnen behoorlijk oud worden.

EEN OVERZICHT EN ENKELE VOORBEELDEN

In totaal zijn er zo'n 35 inheemse boomsoorten in ons land. Het verschil met grotere struiksoorten is niet altijd aan te geven. Struiken als wegedoorn, meidoorn of sleedoorn kunnen wel eens uitgroeien tot forse bomen van meer dan 10 meter. In feite is Nederland van nature arm aan boomsoorten en dat geldt eigenlijk voor heel Europa. De gematigde zone van het noordelijk halfrond van Amerika en Azië is veel rijker aan boomsoorten. Vermoed wordt dat dit te maken heeft met de hervestiging van bomen na de ijstijden. Door de Alpen, die een barrière vormen tussen Zuid- en Noord-Europa, is deze remigratie kennelijk niet geheel vlekkeloos verlopen en zijn er soorten verloren gegaan.

Van de 35 boomsoorten zijn er zoals gezegd 'in het wild' 3 waarschijnlijk verdwenen, 16 soorten zeldzaam tot zeer zeldzaam, 3 soorten vrij zeldzaam en 10 soorten nog vrij algemeen; maar ook hierbij zijn er die op veel plaatsen verdwenen zijn.

<i>uitgestorven:</i>	grove den wilde appel wilde peer	<i>vrij zeldzaam:</i>	zoete kers ratelpopulier of esp hulst
<i>zeldzaam of zeer zeldzaam:</i>	gewone esdoorn steel- of fladderiep ruwe iep of bergiep gladde iep of veldiep grauwe abeel laurierwilg kraakwilg taxus zwarte populier witte els wintereik zomerlinde of grootbladige linde winterlinde of kleinbladige linde spaanse aak of veldesdoorn haagbeuk jeneverbess	<i>algemeen:</i>	beuk zomereik gewone es vogelkers zwarte els schietwilg (knotwilg) grauwe wilg zachte berk ruwe berk wilde lijsterbes

Dat bepaalde, nu zeldzame, boomsoorten in ons land thuis horen weten we onder andere uit het onderzoek naar het voorkomen van fossiel stuifmeel in de bodem. Daaruit is gebleken dat verschillende boomsoorten zoals de linde en de taxus een veel groter verspreidingsgebied hebben gehad dan nu. We kunnen dit ook nagaan aan de hand van plaatsnamen waarin bomen voorkomen. Zo heeft Boekelo de beuk in de gemeentenaam, Linne is linde, IJhorst is afgeleid van de ijf of taxus, Hulshorst van de hulst en het eerder genoemde Fochtelo van de den.

Enkele soorten zijn van nature niet algemeen in ons land, omdat hun oorspronkelijke verspreidingsgebied niet verder reikt dan oostelijk Nederland en Zuid-Limburg. Nederland is ook typisch een overgangsgebied van het heuvelachtige bergland van Midden-Europa en het lagere estuariumgebied van Maas, Rijn en Schelde.

Een aantal boomsoorten die ooit in Nederland vrij algemeen waren, treffen we thans alleen nog aan als relict in houtwallen en boerenbosjes, vooral in de oostelijke helft van het land. Een voorbeeld daarvan is de linde. Hoe algemeen de linde ook is als snoeiboom voor de boerderij, als laanboom of als centrale boom op het dorpsplein, de inheemse linde is alleen nog met een lantaarntje te vinden. Er zijn twee soorten: de zomerlinde en de winterlinde. Voor de bosbouw leverde de linde te weinig op zodat deze boom uit de bossen verdween. Voor natuurbos is de linde wel een nuttige boom omdat er veel diersoorten in kunnen huizen. Het blad verteert gemakkelijk op de bodem, zodat er in lindebossen allerlei soorten kruiden groeien. In Brabant en Zuid-Limburg staan enkele zeer oude zomerlinden als dorpsboom, als laanboom of als bakenboom op een wegsplitsing voorzien van een kruisbeeld. Op die manier is er toevallig inheems genetisch materiaal bewaard gebleven. Men zal immers 300 jaar geleden geen lindebomen gekocht hebben als ze zo uit het bos te halen waren. De dikste (zomer)linde van Europa staat net even over de grens van Groningen bij Bourtange. Een boom van maar liefst 17 meter stamomtrek! Die behoorde vroeger bij het kasteel van Heede. De winterlinde komt vooral op het stuwwalgebied van Twente bij Oldenzaal in het wild voor. Grote monumentale exemplaren zijn schaars. Voorbeelden staan er bij het klooster van Ter Apel en in Twente onder de Lutte.

De taxus is ook zo'n relictboom en is vooral verdwenen vanwege de giftigheid voor het vee en de geringe marktwaarde van het hout. In de binnenduinrand komt hij veel voor en verjongt hij zich gemakkelijk, maar is daar niet inheems. Vanuit landgoederen en tuinen kunnen bessen uitzaaien, via vogels. Wilde taxus komt voor in de bossen van Twente en de Achterhoek.

De ruwe iep en de gladde iep zijn plaatselijk in de bossen en houtwallen nog wel te zien, al zijn grote exemplaren zeldzaam geworden vanwege de iepenziekte. De iepenziekte is overigens volstrekt niet bedreigend voor de iepesoorten, omdat er vanuit de stamvoet direct weer takken opslaan. Voor de monumentale bomen is de iepenziekte echter zeer dramatisch. Toch staan er hier en daar in ons land nog steeds markante iepen uit de achttiende en de eerste helft van de negentiende eeuw, al neemt het aantal jaarlijks af.

Ook de eik levert als inheemse boom de nodige verrassingen op. Wat weinig bekend is, is dat er twee soorten zijn: de zomereik en de wintereik. De wintereik komt het minst voor van de twee en is in ons land zeer schaars. Op de Veluwe zijn enkele oude bosplaatsen, zoals het Speulder- en Sprielderbos, waar exemplaren van 200 tot 250 jaar geen zeldzaamheid zijn. Ten dele gaat het om uitgelopen hakhout, meest gemengd met beuken, waarbij de stammen kronkelig van vorm zijn. Dergelijke bossen leveren een feeërieke en wat geheimzinnige sfeer op. Er komen zeldzame mossen en korstmossen voor, al is er door luchtverontreiniging veel verdwenen.

Op de Veluwe groeien de wintereiken heel langzaam, zodat oude bomen nog niet zo dik hoeven te zijn. Langs de weg Nieuw Millingen-Apeldoorn bij Hoog Soeren staan enkele zeer hoge en monumentale exemplaren van zo'n 250 jaar oud. Waarschijnlijk heeft de mens er toe bijgedragen dat de zomereik bevoordeeld werd, ook op groeiplaatsen die typisch voor de wintereik zijn.

Taxus met vruchten.

Eik.

De zomereik heeft echter vaker, meer en grotere eikels. De eikels van de winteraik zijn bovendien moeilijker te bewaren. Veel winteraikbossen zijn in de negentiende en twintigste eeuw omgezet in grove dennenbossen.

De zomereik is veel algemener, maar toch komen de meeste bomen uit het buitenland. In oude houtwalgebieden en op oude bosplaatsen komt de inheemse zomereik nog wel voor. In de duinen en aan de randen van stuifzandgebieden zoals bij Meijndel, Elspeet en de Loonse en Drunense duinen komen overstoven zomereikrelicten voor. Het zijn dan veelal uitgelopen hakhoutstobben. Soms loop je dan als het ware tussen de kruinen van de bomen terwijl de eigenlijke stam in de bodem verdwenen is.

In het kielzog van de zomereik moeten we de beuk noemen. Aanvankelijk is in de bosbouw de eik sterk bevoordeeld ten opzichte van de beuk. Door de veel sterkere natuurlijke verjonging van de beuk is deze op den duur in het voordeel en verdringt de eik. Omdat de eik zeker drie keer zo oud kan worden als de beuk kan zo'n proces lang, soms eeuwen, duren. Ook de beuk is veel ingevoerd, maar we kunnen aannemen dat er nog veel inheems materiaal moet zijn. Jonge beukjes en beukezaden kunnen zo gemakkelijk geoogst worden dat aanplant van streekeigen materiaal voor de hand ligt.

In de vochtigere bossen treffen we van oorsprong weer andere bomen aan zoals de haagbeuk, de zoete kers en de gewone es.

De haagbeuk is een belangrijke boom van de rijkere vochtige loofbossen. Hij groeit daar van nature onder andere samen met de zomereik, de winterlinde en de hazelaar. De haagbeuk bereikt in ons land de noord-westgrens. De mooiste haagbeukbossen komen vooral voor in Zuid-Limburg en in de beekdalen van oostelijk Nederland. Een van de meest wonderlijke boomvormen is de geknotte haagbeuk. Om de boom tegen veevraat te beschermen wordt hij op 2 of 3 meter hoogte afgezet en gesnoeid. Op den duur ontstaan zo grillige boomvormen, die in de avondschemer meer weg hebben van een vergadering spoken. Indrukwekkende oude knothaagbeuken staan in het bos van Bentheim, even over de grens bij Oldenzaal, of nog iets verder in de oerbossen van Neuenburg en Hasbruch. Maar ook in ons land, vooral dus in Zuid-Limburg, komen ze op de perceelscheidingen wel voor.

Tot voor kort werd nog getwijfeld aan de oorspronkelijkheid van de zoete kers, maar in Oost-Nederland en Zuid-Limburg hoort hij zeker thuis. Vanwege het uitstekende meubelhout komt de zoete kers in de bosbouw wat meer in de belangstelling.

De gewone es is in het hele land een algemene boomsoort, maar komt het meest voor langs de rivieren en in de beekdalen. Ze kunnen uitgroeien tot grote monumentale bomen met brede kruinen. Op landgoederen, parkbossen en parken komen we die wel tegen. De es wordt ook als hakhout geteeld zoals op de komklei van de Kromme Rijn en Langbroekerwetering in Zuidoost Utrecht. Grillige hakhoutstobben van meer dan 150 jaar komen daar wel voor. Ze zijn vaak begroeid met allerlei bijzondere mossen en paddestoelen.

In het rivierengebied hoort ook de zwarte populier, niet te verwarren met de Canadapopulier. De zwarte populier behoort tot de zeldzame boomsoorten in ons land, en kwam vroeger veel voor op de zand- en grindoevers langs de rivieren. Hij ontkiemt daar gemakkelijk en is goed bestand tegen overstromingen. Ook uit de wortels kunnen weer jonge spruiten groeien. Merkwaardig genoeg komt de zwarte populier ook in de duinrand voor, op plaatsen waar de wortels het grondwater kunnen bereiken. De laatste jaren is er belangstelling ontstaan voor de natuurlijke oobossen langs onze rivieren, die typerend zijn voor ons laaggelegen land. Door kunstmatige dijkdoorbraken wil men hier en daar de natuurlijke rivierwerking weer de kans geven. De zwarte populier en allerlei wilgesoorten zijn daar de karakteristieke soorten. De zwarte populier is wat knoestiger en grilliger van stam, dan de meeste gekweekte Canadapopulieren. Grote exemplaren zijn in ons land zeldzaam.

In tegenstelling tot wat wel gedacht wordt, kunnen populieren behoorlijk oud

worden, zeker ca. 250 jaar. Met 30 jaar zijn ze al kaprijp genoemd en worden ze gerooid voor de houtverwerking. Oude Canadapopulieren die er nog wel zijn, kunnen een bijzonder imposante indruk maken vanwege de omvang en hoogte. De meest kenmerkende boom van het Hollandse polderland is wel de wilg. Het landschap van West-Nederland is welhaast niet denkbaar zonder de knotwilgen. Zelfs de zo algemene knotwilg is in zijn voortbestaan bedreigd, omdat er geen geld meer aan te verdienen valt. In het nieuwe boerenland is het een sta-in-de-weg geworden, zoals wel meer bomen. Zelfs de wilgegrienden zijn langzamerhand tot de geschiedenis gaan behoren. In de vorm van knotgroepen heeft de wilg echter nog wel de nodige supporters. Het vinden van een inheemse wilg is overigens niet zo eenvoudig. Men is al heel vroeg met het kweken en verhandelen van wilgen begonnen. Allerlei buitenlandse soorten en gekweekte variëteiten hebben de eigen wilgen voor een belangrijk deel verdrongen. Er zijn twee wilgesoorten die als knotboom werden gebruikt: de schietwilg en de kraakwilg. Er komen ook overgangsvormen tussen beide soorten voor. De kraakwilg is erg zeldzaam geworden. Er is nauwelijks iets bekend over de verspreiding. De schietwilg is de algemene soort. Vermoed wordt dat de schietwilg oorspronkelijk in het essen-iepenbos langs de grote rivieren thuishoorde. Met de grote inpolderingen vanaf de twaalfde eeuw werden ze overal langs perceelsgrenzen geplant en geknot.

Schietwilg.

De zwarte els komt vooral langs de beken als een echte boom voor. In het veen blijft deze els meestal veel kleiner. Misschien heeft deze veenels ook wel andere genetische eigenschappen. In Beekbergen bij Apeldoorn lag tot 1869 het Beekbergerwoud. Dit was het laatste restant oerbos wat ons land gekend heeft en bestond grotendeels uit elzenbroekbos.

De ruwe en zachte berk zijn heel algemene boomsoorten, meestal op de armere gronden. Er komen berken voor die wat van beide soorten hebben. Nog niet zo lang geleden is er op Terschelling en op Schoorl in Noord-Holland bij toeval een kleinere berkesoort ontdekt met een wat roodachtige stam: de karpantenberk. Deze spontaan gevestigde berk is wat kleiner dan de andere twee.

We sluiten de reeks van onze inheemse boomsoorten af met de curieuze jeneverbes een van de weinige oorspronkelijke naaldbomen. Vroeger kwam de jeneverbes algemeen voor op de heide- en stuifzandgronden van Drenthe, Overijssel en de Veluwe. In mindere mate in Brabant, de Waddeneilanden en Zuid-Limburg. De achteruitgang van de jeneverbes is merkwaardig genoeg gekomen door het verdwijnen van de schapen. Door de beweiding ontstonden er open plekken en stuifzand waarin de jeneverbes kan ontkiemen. Bescherming van de jeneverbes door er een hek omheen te zetten, zodat er geen mens of dier bij kan komen, is dus net verkeerd. In Zuid-Limburg is de jeneverbes geheel verdwenen uit de natuur. Iemand ontdekte dat in sommige tuinen nog boompjes staan die uit het wild afkomstig zijn. Misschien kunnen deze via zaden of stekken weer in de natuur teruggeplant worden.

DE GESCHIEDENIS VAN DE MONUMENTALE BOOM

Nederland is een bijzonder land, wat bomen en groen betreft. Het lijkt wel of er over ieder plekje wordt nagedacht. En als het even kan, wordt er wel een plantsoen, een park of perk ontworpen en ingeplant met bomen, heesters en planten. Zonodig verplaatsen we complete, volwassen bomen. Een straat of weg zonder bomen is in ons land niet vanzelfsprekend. Natuurlijk hebben we ook de klagers en zeurders die last hebben van plakkerige druppels die van de bladeren op de auto's vallen, overhangende takken van de buren in de tuin, al die bladeren die in de herfst de goot verstoppert en de wortels die de straatstenen opkrikken. Maar als er bomen of rozestruikken worden weggehaald vanwege bezuinigingen of een wegverbreding, is de gemeente nog niet jarig. Dan is er binnen een dag een actiegroep of buurtcomité dat het er niet mee eens is.

Buitenlanders valt direct op hoe groen ons land is en hoe verzorgd onze directe woonomgeving er uitziet. Wij zijn er aan gewend, maar er zijn maar weinig landen in de wereld waar de groenvoorziening zo goed voor elkaar is als in Nederland.

Die zorg voor bomen en groen is er niet altijd geweest, maar heeft wel een hele voorgeschiedenis. We kunnen aannemen dat al in de Middeleeuwen bomen zijn gekweekt en in beperkte mate verhandeld. Het betreft vooral de bomen met waarde voor de bosbouw en de consumptie. Bekend is dat Karel de Grote de aanplant van fruitbomen heeft gestimuleerd. De kloosters waren ook een bron van kennis. Zeker in het bosarme westen van Nederland zal al vroeg het een en ander aan bosbomen zijn aangevoerd. In de zestiende eeuw werden ten behoeve van de Haarlemmerhout duizenden bomen aangevoerd waaronder eiken, beuken, elzen, iepen, esdoorns en abelen. Haarlemse boomkwekers verkochten ook aan andere steden zoals Kampen. In Den Haag werden in die tijd voor de Vijverhof en de Voorhout vele lindebomen aangeplant om het de wandelaars naar de zin te maken. Wat later kwam Utrecht met de in acht rijen geplante iepen en lindes, voor het door studenten beoefende maliespel – een soort balspel.

Uit het midden en zuiden van Europa is zeker in de Middeleeuwen al het een en ander aangevoerd en hier gekweekt en geplant. We kunnen denken aan de Noorse esdoorn, peerlijsterbes, zilverlinde, tamme kastanje, mispel, witte abeel, walnoot, gouden regen, en sering. Al vroeger kwamen hier ook de witte en zwarte moerbeï die afkomstig zijn uit Azië en de zijdetelt mogelijk maken.

Al in de zeventiende eeuw, en misschien zelfs eerder, werden er niet alleen tulpen gekweekt, maar ook allerlei boomsoorten. Vooral in de tijd van Willem III werden ze met duizenden tegelijk geëxporteerd naar omliggende landen. Dit ging niet altijd zonder protest; zo vonden de Engelsen hun eigen lindebomen veel beter van kwaliteit. Uit de zeventiende eeuw is een document bewaard gebleven van Jan van der Groen, die hovenier was van de prins van Oranje. Hij schreef Den Nederlantsen Hovenier waarin onder andere een aantal boomsoorten wordt beschreven en hoe ze te kweken zijn. Het was vooral bedoeld voor de grotere tuinen en buitenplaatsen die steeds meer in aantal toenamen. Hieruit is af te leiden welke boomsoorten toendertijd verkrijgbaar waren. Genoemd worden onder andere walnoot, jeneverbes, linde, iep, populier, taxus, grove den (waarvan het zaad uit Noorwegen kwam), gouden regen, allerlei fruitbomen, mispel, hazelaar, tamme kastanje en hulst.

Vanuit de botanische tuinen vonden bijzondere boomsoorten hun weg naar kwekers en landgoedeigenaren, die altijd uit waren op iets nieuws en curieus. In de zestiende en zeventiende eeuw was er al een aantal botanische tuinen waar bijzondere kruiden en bomen uit verre landen bestudeerd werden – in Leiden, Amsterdam, Utrecht, Harderwijk en Franeker – aanvankelijk vooral vanwege hun geneeskundige werking, later om inzicht te krijgen in de grote rijkdom en samenhang in de plantenwereld. De eerste exoten kwamen uit Noord-Amerika zoals de robinia of valse acacia, tulpeboom, moerascipres en zwarte walnoot. Later in de achttiende eeuw kwamen er nog steeds nieuwe soorten als de valse christusdoorn, de pavia, trompetboom, Amerikaanse eik, vederesdoorn, suikeresdoorn en witte esdoorn; alle bomen die we nu als vanzelfsprekend in de parken en straatbeplantingen aantreffen. De douglas, een van onze belangrijkste houtproducenten is pas in 1836 naar ons land gekomen. Enkele van de eerste exemplaren zijn nog steeds op het Loo te zien.

Later dan de Amerikaanse bomen komen de Chinese soorten. We noemen hier de vaantjesboom, de balsempopulier, de tempelboom, de Japanse notebom of ginkgo (die niet uit Japan maar uit China afkomstig is), de Japanse honingboom (eveneens uit China afkomstig). Door de bijzondere band van Nederland met Japan kwamen er van dit lang ontoegankelijke eiland nog later soorten als de Japanse esdoorn en de Japanse linde. Door kwekers zijn er vaak van de geïmporteerde bomen bijzondere variëteiten zoals treurvormen, bontbladige rassen en dergelijke op de markt gebracht.

Moseiken, Utrecht.
Foto B. Maes.

In de loop van de negentiende eeuw ontstond in ons land het parkidee. Van de vele beschikbare uitheemse en Nederlandse boomsoorten werd daarvoor dankbaar gebruik gemaakt door meer en minder bekende tuinarchitecten.

Vanuit die bonte voorgeschiedenis van eigen bomen, Europese soorten en aangevoerde exoten zijn er overal wel exemplaren bewaard gebleven, die samen ons monumentale bomenbestand uitmaken.

Een aantal van de monumentale bomen, die door de inventarisatie van de Bomenstichting in kaart zijn gebracht, stamt uit de zeventiende, achttiende en eerste helft van de negentiende eeuw. Een enkel exemplaar dateert uit de zestiende eeuw maar dat is een hoge uitzondering. Ook in het buitenland zijn bomen van 400 jaar en ouder grote zeldzaamheden. Het zijn dan meestal eiken en linden. In de hortus van Leiden staat een gouden regen die misschien nog uit de zestiende eeuw stamt, in die tijd zeker een grote bezienswaardigheid. De meeste van de geïnventariseerde bomen dateren echter uit de periode van ca. 1850-1930 waar eveneens zeer imposante exemplaren tussen kunnen zitten.

DE VERANDERENDE OMGEVING VAN DE MONUMENTALE BOOM

Het is niet zo eenvoudig om een voorstelling te maken van de tijd waarin de monumentale bomen van nu opgroeiden. De fotografie moest nog uitgevonden worden en op de weinige landkaarten uit de tijd werden meestal geen bomen aangegeven. Toch zijn er enkele unieke gelegenheden om een reis in de tijd te maken en een glimp van de bomen van toen op te vangen. Vanaf de zestiende eeuw zijn er kunstenaars geweest die door onze streken reisden en hier en daar een schets maakten van de woonomgeving en het landschap. Het was iets nieuws om ook de gewone dingen vast te gaan leggen. Er zijn twee bijzondere voorbeelden van dergelijke reisverslagen van onze streken uit de zestiende eeuw bewaard gebleven: een reis door Brabant en de Antwerpse Kempen van, waarschijnlijk, Pieter Breughel de Oude en een reis door Luxemburg en de Voerstreek van Bertels Abbas, een monnik. De beide series tekeningen vullen elkaar aardig aan. Breughel tekent vooral de dorpen, boerderijen en kastelen met hun directe omgeving, Abbas geeft ook meer informatie over het landschap. Middels de schetsen en tekeningen worden we meegevoerd over onverharde, modderige of stoffige wegen en straten, waar de stamvoet van de bomen vaak extra beschermd wordt tegen uitspoeling. We zien de bomen op het boerenerf, bij het kasteel en

Dorpsbeeld in de Kempen, toegeschreven aan Pieter Breughel de Oude (16e eeuw).
Bibliotheek, Albert I, Brussel.

B. Abbas, dorpsgezicht met een rustende persoon onder een boom (16e eeuw).
Staatsarchiv, Luxemburg.

de kerk, en in de veekeringen van akkers en weilanden. Tegelijkertijd ontmoeten we reizigers en marskramers met manden op de rug, ruiters op paard of ezel en vrouwen met kruiken op het hoofd alsof we in een Arabisch land verkeren. Er gaan karren en er lopen schapenkuddes met hun hoeders, runderen, varkens, kippen, eenden en zwanen. We komen langs omheiningen, wegkruisen, kapellen en er wordt geploegd en gemaaid.

De meeste bomen die we op de tekeningen zien zijn nauwelijks op naam te brengen, omdat ze te schetsmatig zijn weergegeven. Toch kunnen we soms iets vermoeden vanwege de vorm en de standplaats. Onmiskenbaar staan er de knotwilgen, en de gesnoeide bomen voor het woongedeelte van de boerderij zijn ongetwijfeld lindebomen. Ook de opvallende boom langs de straat met verbrede voet, waarop een vermoeide reiziger zit uit te rusten zal een linde zijn. Op het erf rondom het huis staan fruitbomen, terwijl de hogere bomen eiken, beuken of essen zullen voorstellen. Heggen en houtwallen als afscherming van het erf of de akker komen geregeld voor. Opvallend is dat er op veel tekeningen boomstammen op de straat liggen. Het oogsten en verslepen van hout voor bouw materiaal en brandstof hoorde bij de dagelijkse bezigheden. Twijgen en takken werden gebruikt als touw en bezems. Fruitbomen waren een belangrijke aanvulling op het menu en de lindebloesems – voor de honingwinning en theebereiding – waren onmisbaar in een tijd waarin de suikerraffinaderij nog niet aan de orde was en geneesmiddelen schaars waren.

Een blik op de zestiende eeuw roept twee soorten reacties op. Aan de ene kant hebben de schaalvergroting, straatverharding en vooral het verkeer zo'n stempel op onze omgeving gedrukt dat de sfeer nu wezenlijk anders is. Aan de andere kant is er nog heel veel herkenbaars. Zelfs nu doen sommige delen van Twente of Zuid-Limburg nog sterk denken aan het laat-middeleeuwse landschap.

Vanaf de zeventiende eeuw worden er meer landschapstekeningen gemaakt en uit meerdere plaatsen verspreid in het land. Het polder- en het duinlandschap komen nu ook in zicht. Na ca. 1650 worden er buitenplaatsen en landgoederen aangelegd met fraaie parkaanleg en bijbehorende lanen en bomen. Vóór 1650 is er van landgoederen met parken nauwelijks sprake. Wel waren er bij de kastelen en landhuizen boomgaarden, moestuinen en bij de kloosters de kruidentuinen. Met de aanleg van landgoederen in de zeventiende eeuw en in feite pas vanaf de tweede helft van de zeventiende eeuw ontstaat ook de behoefte bij de eigenaren om schilderijen of schetsen van hun parken te hebben. Bekende schilders en tekenaars van de zeventiende eeuw, die tevens inzicht geven in de plaats van de bomen in onze omgeving zijn onder anderen Jacob van Ruysdael, Pieter Saenredam en Rembrandt van Rijn. Op verschillende schilderijen en prenten zijn de bomen nu exact op naam te brengen. Zo zien we bij Van Ruysdael: eik, beuk, iep, meidoorn, vlier, spar, es, appel, (knot)wilg en zelfs bijzonderheden als de wollige sneeuwbal. Met name in de latere achttiende en begin negentiende eeuw

D. Verrijk, de Markt van Etten met enkele strak geschoren leilindes voor de huizen (1778).
Arnhems Museum.

J. de Beijer, de Markt te Boxmeer (1741).
Bibliotheek van het Provinciaal Genootschap, Katholieke Universiteit Tilburg.

werken er kunstenaars in opdrachten die welhaast fotografisch te werk gaan zoals Jan de Beijer, Dirk Verrijk en Cornelis van Noorde. Ze maken vaak grote reizen die vele tekeningen opleveren die later tot schilderijen voor opdrachtgevers werden uitgewerkt. Ze geven een prachtig beeld van de diverse bomen en snoeivormen rond de bebouwing en in het landschap. Thans vinden we daar soms nog de relictten van.

De Zeven provinciënboom te 's-Graveland

Deze curieuze zeven-stammige lindeboom is vrijwel zeker dezelfde als die op een schilderij van Ravenswaay uit ca. 1835. Hij staat bij de boerderij Stopbergen met omgeving op het landgoed Hilverbeek. Het was toen kennelijk al een forse boom als de rechtse van een rij van vier lindebomen, staande voor een zeventiende-eeuwse kortgevelboerderij. De drie linden links ervan, die thans

J. van Ravenswaay, de hofstede Stopbergen te 's-Graveland met de Zeven provinciënboom (ca. 1835). Particulier bezit. Foto APA bv.

Zeven provinciënboom, 's-Graveland.

verdwenen zijn, zijn veel jonger. Ze hebben ongetwijfeld voorgangers gehad die te zwaar waren en waarbij door storm al enkele grote takken omlaag waren gekomen. Misschien gaven ze ook te veel schaduw. De nog bestaande boom staat een beetje zijdelings van het huis. Ook die boom was al door storm zwaar gehavend. Rond 1750 of eerder stond er niet veel meer dan een lage stronk, de hoofdstam was geheel verdwenen. Daarna is die stobbe weer uitgelopen waar door de huidige merkwaardige veelstammige vorm is ontstaan. Die vorm wordt in 1783 al ergens vermeld. De situatie anno 1991 lijkt niet zo veel veranderd vergeleken met het schilderij uit 1835. Het beeld is wat geromantiseerd weergegeven met vee, een boer met juk en melkammers en kinderen met een bokkewagen. Er is een weiland, wat verspreide boomgroepen, een soort houtwal en de aloude lindeboom: er lijkt weinig veranderd. Als je goed kijkt blijken er toch verschillen. De boerderij is inmiddels gesloopt en rond 1840 vervangen door de huidige. De nieuwe boerderij is ongeveer op de plaats van de oude gezet, maar

het gezicht is omgedraaid. De oude linde is daardoor als het ware naar de linkerkant verplaatst.

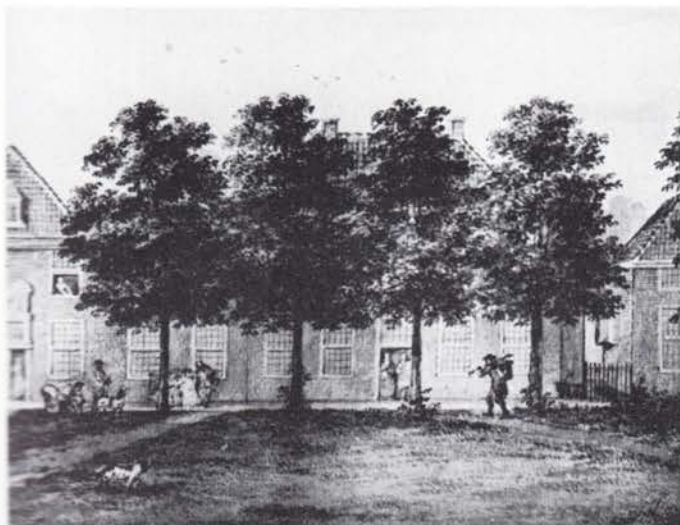
Misschien is de opdracht voor het schilderij wel met het oog op de herbouw gegeven. Er staat nu ook een modernere schuur naast de boerderij. Het grasland is meer een gazon geworden. Het boerenbedrijf heeft ook niet meer de romantische sfeer van het schilderij. Er staan melkmachines en er rijden tractoren en auto's. Toch is de totale sfeer zoals die daar eeuwenlang geweest is nog goed herkenbaar in dit vergeten hoekje van het landgoed.

De oude eik op 't Stift in Weerselo

Van 't Stift in Weerselo zijn twee fraaie prenten uit de achttiende eeuw. Ze zijn in tegenovergestelde richting gemaakt, zodat ze een aardig beeld geven van de gehele situatie in de periode 1750-1770. Er is een soort brink te zien tussen de middeleeuwse kerk, enkele boerenbehuizingen en de deftige achttiende eeuwse stiftshuizen. De brink zelf bestaat uit een groot grasveld waar het vee vrijelijk rondloopt en een geit of bok vastgebonden bij een ruif ligt. Er staat een tweetal waterputten met hefboom en mik en het grasveld wordt als bleek benut; zijdelings liggen er wat boomstammen. De brink is op de open doorgangen afgezet

Oude eik op 't Stift, Weerselo.

Linksonder: 't Stift, Weerselo (1750).
Rechtsonder: A. Schouman, 't Stift, Weerselo (1769).

met houten hekwerk. Achter de kerk staat een drietal forse eikebomen die op een verhoogde wal langs een drenkpoel lijken gesitueerd. Voor de stiftshuizen staan zes lindebomen en verspreid tussen de boerderijtjes wat kleinere bomen, vermoedelijk fruitbomen. Op de achtergrond in de richting van het kerkkoor is een laanachtige groep hoge opgaande bomen te zien. Zowel de boerenmensen die druk water putten of de was uitleggen, als de sjieke stifthuisbewoners laten zich verveuenwigen.

In grote lijnen is ook hier het beeld hetzelfde gebleven. De kerk en de stiftshuizen, zij het wat gerestaureerd, zijn er nog. Op de brink staan wat meer bomen nu, en van de drie eiken is er nog één bewaard gebleven, inmiddels een enorme monumentale boom.

Aan de andere kant stond tot 1990 een viertal hoog uitgegroeide en dikke snoeilindes, precies op de plaats van de lindes in 1750. De achttiende eeuwse bomen zijn echter rond 1850 vervangen. De negentiende eeuwse generatie is helaas in 1990 weer vervangen door jonge boompjes, nadat er één exemplaar door een zware storm was omgewaaid. Wat de sfeer op 't Stift beduidend heeft veranderd is de recreant. Een van de schuren is omgebouwd tot een café-restaurant en de brink is deels een terras geworden. Niettemin nog steeds een mooi stukje, bewaard gebleven verleden in Nederland.

De linde op de Heuvel in Tilburg

Op de Heuvel in Tilburg staat sinds mensenheugenis een lindeboom. Door een toeval is er rond het midden van de negentiende eeuw een foto gemaakt van het plein met de boom. Foto's uit die tijd zijn een zeldzaamheid. De foto geeft een uitgestorven dorpsbrink met wat dorpswoonhuizen er omheen, deels met leilindes. Op die brink, of beter gezegd een plaatse, staat een parasolvormig gesnoeide linde met een kring van palen. Er loopt een zandpad langs. Aan de andere kant van het pad ligt een drenk- en brandpoel.

Uit ca. 1830 dateert nog een prent die gemaakt is tijdens de veldtochten naar België, toen onder andere de Utrechtse studentenweerbaarheid daar gelegerd was. Het is een spotprent die de lindeboom in winterbeeld te zien geeft met op de bank er omheen zich vervelende soldaten. Het geeft een aardig gezicht op de structuur van palen, stammen en twijgen.

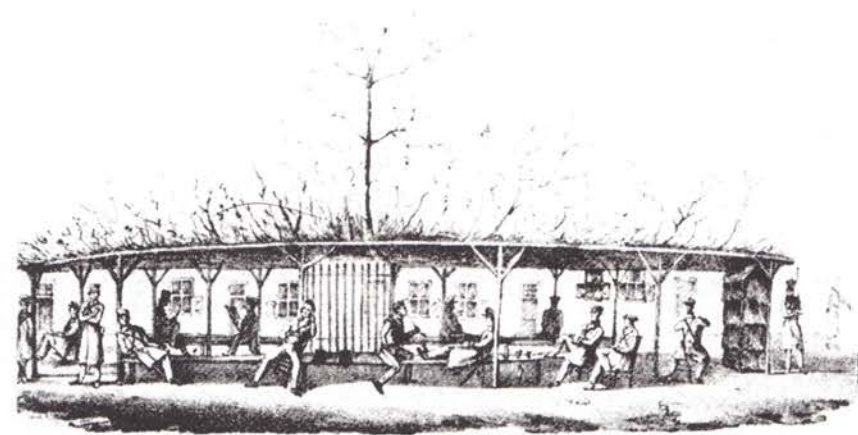
Wie nu op die zelfde plek gaat kijken moet moeite doen om nog iets te herkennen. De brink is – in de vorm van een stadsplein – gebleven, dat wel, maar pal langs de eerbiedwaardige boom raast het verkeer over een brede asfaltweg.

Tilburg Heuvel (ca. 1850).
'Collectie Bodel Nijenhuis,
Universiteitsbibliotheek Leiden', Gemeente
Archief Tilburg.

Aan de andere kant van het plein strekken zich enkele terrassen uit die nog iets van rust en gemoedelijkheid oproepen. De bebouwing is grotendeels gewijzigd, al zijn de maat en schaal op enkele plaatsen gebleven. Achter de leilindes werd in de jaren zeventig van de vorige eeuw de traditionele neogotische kerk gebouwd, in dit geval met een knipoog naar de Nôtre Dame van Parijs. De boom zelf is er dus nog, maar wel wat gehavend, omdat de horizontale takken en de hoofdstam inmiddels zijn verdwenen.

In het veranderende landschap staan onze monumentale bomen. Gek genoeg valt één markante, vrijstaande boom meer op dan een hele groep of een bos. Een boom in het landschap, als een laatste relict van een lange houtwal of de laatste boom van een eens rijke erfbeplanting, trekt juist de aandacht. De monumentale boom is meestal door het toeval bewaard: omdat hij zo gaaf en monumentaal is, of juist omdat hij grillig en knoestig is. Andere bomen zijn gebleven omdat er een verhaal, geschiedenis of een emotionele waarde aan vast zit. Ze verdienen het opgemerkt te worden en bewaard te blijven voor hen die na ons komen. Naarmate ze ouder worden, gaan ze steeds meer behoren tot het onvervangbaar Nederlands erfgoed.

Tilburg Heuvel, lindeboom (1832), naar een litho van Hora Siccama.
Gemeente Archief Tilburg.

Linde op de Heuvel, Tilburg.
Foto B. Maes.

Linde

Linde.

Het zachte hout heeft thans zo weinig handelswaarde, dat de linde praktisch helemaal uit het bos is verdwenen. Eeuwenlang was de linde echter een onmisbare en waardevolle boom. Van de vezelrijke bast konden sandalen, matten en scheepstouw vervaardigd worden. Met de komst van hennep en vlas, die veel gemakkelijker te bewerken zijn, werd de linde overbodig. Takken met bladeren waren als voer van belang voor de overwintering van het vee. Lindehout is bij uitstek geschikt voor houtsnijwerk en beelden. Het schild van de ridder werd wel van lindehout gemaakt. Voor zeer speciaal gebruik in verband met de typische eigenschappen van het hout is het voor onder andere tekenborden en pianotoetsen ook thans nog gewild. Houtskool van lindehout is geschikt als tekengerei, voor medicinaal gebruik, maar ook voor de bereiding van buskruit. Als bron van honing, in tijden waarin geraffineerde suiker nog niet voorhanden was, was de linde waardevol. Lindebloesem levert een verkwikkende thee, met een koortswerend effect.

De linde is bij uitstek geschikt als laanboom. Kunsthistorici hebben zich wel laten verleiden tot de theorie dat de spitsbogige gotiek afgeleid zou zijn van de ongesnoeide lindenlaan. De linde laat zich gewillig snoeien en wordt als snoei-boom op velerlei wijze benut.

Wilg

Schietwilg.

Wilgehout is bekend als klompenhout. Er zijn ook zeer specifieke toepassingen als prothesen en een gekwalificeerd gelamineerd cricketslaghout. In de middeleeuwse scheepsbouw werden verbindingsspennen van wilgehout gemaakt. In het boerenbedrijf had de wilg vele toepassingen als hekpaal, bonestaak en schopsteel. De dunnere twijgen zijn een uitstekende vervanging van touw. Van de dikkere takken worden nog steeds allerlei typen manden, hoepels en duigen van kuipen vervaardigd. Een typisch Nederlands gebruik van wilgetakken is vlechtwerk voor beschoeiingen en voor zinkstukken bij bedijkingen. Nederland is het enige land ter wereld waar op grote schaal griendcultuur werd bedreven, wat zo karakteristiek was voor ons rivierenlandschap. Door allerlei kunststoffen zijn de vele snij- en hakgrienden vrijwel overbodig geworden.

Een onverwacht nieuw gebruik van de wilg is die van geluidsabsorberende verkeerswal. Vanwege de snelle groei wordt nu gestudeerd op mogelijkheden voor brandhout in de vorm van energiewallen. Omdat wilgehout het zogenaamde salicylzuur bevat (*Salix* betekent wilg) dat een pijnverlichtende werking heeft, is het te beschouwen als een soort voorloper van de aspirine.

Als treurvorm is de wilg een gewilde boom voor kerkhoven en langs de vijveroevers van Juliana- en Wilhelminaparken.

Es

Es.

Het hout van de es droogt gemakkelijk en wordt taai en buigzaam. Door deze eigenschappen vindt essehout toepassing in de sportwereld: gymnastiektoestellen, tennisrackets, hockeysticks, honkbalstelen en cricketslaghout. Ook voor onderdelen van gereedschappen, bezemstelen, meubels, betimmeringen en finer is essehout erg geschikt. Essehakhout dat in vijf jaar mooie rechte staken oplevert, is in sommige riviergebieden nog een karakteristiek element.

De treures is een veelvoorkomende boom op onze kerkhoven.

Tamme kastanje

De tamme kastanje komt uit het Middellandse Zeegebied en is, ongetwijfeld vanwege de gewilde vruchten, door de Romeinen in Noord-Europa verspreid. Het kastanjehout heeft kwaliteiten en is duurzaam, ofschoon het in ons land beperkt wordt geoogst en gebruikt. Toepassingen zijn er in de meubelindustrie, als fineer, betimmeringen en vloerdelen.

De manlijke bloemen hebben een buitengewoon indringende geur. Hiervan is ten behoeve van het olfactorologisch onderzoek de eenheid van 'geursterkte' afgeleid.

Paardekastanje

De paardekastanje is vanwege de mooie vorm en bloesem ingevoerd uit de Balkanstreek. Het is bij uitstek de boom van lanen en parken. De paardekastanje laat zich ook wel snoeien, maar is beslist geen vervanger van de linde in dat opzicht. Het hout heeft weinig gebruiksmogelijkheden. Het is zacht en vrij bros vanwege de warrige draad. Er is enig gebruik ten behoeve van planken, draaiwerk, keukengerei, borstelhout en gietmodellen. De vruchten zijn niet eetbaar, maar zijn een goedkoop en hoogkwalitatief speelgoed voor kinderen. Omdat de vallende of juist de in de boom hangende vruchten door volwassenen wel bezwaarlijk worden gevonden, wordt vaak de rode paardekastanje aangeplant. Dit is een bastaard-paardekastanje die onvruchtbaar is en geen rijpe vruchten draagt.

Grove den

Met de eik is de grove den de boom waarvan het hout het meest wordt toegepast. Het is de eerste geïmporteerde boomsoort in ons land vanwege de hoge gebruikswaarde en de gemakkelijke groei, ook op schrale bodem. De toepassingsmogelijkheden zijn eindeloos: bekistingen, beschoeiingen en damwanden, bonestaken, vlaggestokken, carrosseriebouw, dwarsliggers, ladders, masten, steigerpalen en balken en vloeren in gebouwen. Ook voor kwaliteitstimmerwerk als meubelen, kozijnen, lambrizeringen en zelfs onderdelen van violen is het grenenhout zeer geschikt. Vooral de mijnbouw vroeg veel dennenhout hetgeen de aanplant tot voor kort bevorderd heeft. Het grove dennenhout werd ook benut voor houtkoolbereiding bij ijzerertswinning. Vroeger is de den gebruikt voor het winnen van hars. In Oost-Europa is deze vorm van harswinning nu nog wel in bedrijf. Er worden sneden in de stam aangebracht zodat het hout gaat 'bloeden'. Dit hars wordt opgevangen en verder verwerkt.

De dennenbossen hebben een belangrijke recreatiefunctie.

Plataan

De plataan heeft vooral betekenis als straat-, laan- en parkboom en is om die reden al in de late middeleeuwen uit Zuid-Europa ingevoerd. Van nature komt de plataan voor op dynamische milieus als steenachtige rivier- en bergstroomoevers. Misschien is dat de reden dat de plataan goed bestand blijkt tegen het droge en vervuilde dynamische stadsmilieu. Ze kunnen bijzonder oud worden. Deze boomsoort laat zich bovendien erg gemakkelijk snoeien. In Zuid-Europa is het met de moerbeide snoei- en leiboom bij uitstek. De meest geplante plataan is thans een kruising tussen de Europese en de Amerikaanse plataan.

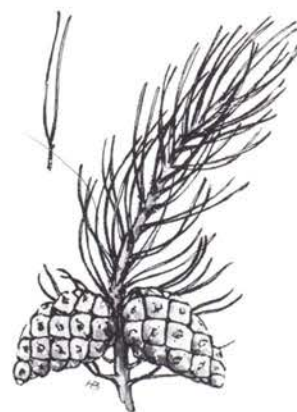
Het uitstekende hout wordt in ons land weinig gebruikt maar heeft een verscheidene mogelijkheden. Toepassingen zijn bij voorbeeld fineerwerk, inlegwerk, betimmeringen, draaiwerk, gereedschappen en meubels.

Tamme kastanje.

Paardekastanje.

Pinus.

Plataan.

Populier

De populier die nu in ons landschap op vele plaatsen domineert is eigenlijk een recent laat achttiende-, negentiende-eeuws verschijnsel. Met de komst van de Canadapopulier, een kruising tussen de Europese zwarte populier en de Amerikaanse populier, nam de teelt en aanplant ervan een hoge vlucht. De populier is tweehuizig; er zijn manlijke en vrouwelijke bomen. Bijna altijd worden manlijke bomen aangeplant omdat de vrouwelijke veel zaad produceren met wolchtig pluiz dat als sneeuw uit de bomen omlaag komt en als bijzonder hinderlijk ervaren wordt.

Vooral in de beekdalen van Brabant zijn de oorspronkelijke boomsoorten nagenoeg verdwenen en verdrongen door de 'Canadassen'.

Het populierehout is een uitstekende grondstof voor klompen, al is wilgehout beduidend beter voor dat doel. In de negentiende eeuw waren er vele klompenmakerijen, die de aanplant van populierenbossen hebben bevorderd. Een belangrijke eigenschap van de populier is de zeer snelle groei, zodat hij al binnen 30 jaar geoogst en verwerkt kan worden.

Populierehout is ook een belangrijke grondstof voor de luciferindustrie. Verder wordt het hout gebruikt voor kisten, kratten, pallets, multiplex en houtwol. Ook voor fijner werk als fineer, tekenborden, onderdelen van meubels en kleine huishoudelijke artikelen is het hout geschikt. Omdat het hout vrijwel reukloos is wordt het gebruikt voor wanden van silo's.

De Italiaanse populier is afkomstig uit Italië en erg gewaardeerd vanwege de sierwaarde. Als randbeplanting en in groepen is hij na 1750 veel toegepast op kerkhoven, in grotere tuinen en parken. De Italiaanse populier met zijn karakteristieke hoge smalle vorm is een variëteit van de zwarte populier.

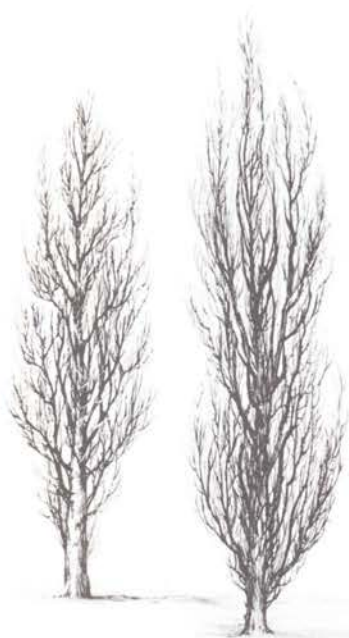
Gewone esdoorn

De gewone esdoorn komt als sierboom veel voor. Er zijn allerlei siervariëteiten die vooral in bladkleur van elkaar verschillen. In opmars is de 'bolesdoorn', een geënte variëteit met een kleine bolle kruin, die het in lanen en straten goed doet. Esdoornhout is als het goed droog is stabiel en buigzaam. Het is geschikt voor allerlei draaiwerk, gereedschap, golfclubs, meubelen, vloeren maar ook voor speciale onderdelen van muziekinstrumenten zoals het onderblad van een viool en de hoofdbalk van een klavier.

Iep

De iep of olm is bij uitstek een Hollandse boom en hoort helemaal bij het rivieren- en polderlandschap. In Amsterdam is het de belangrijkste grachtenboom. Zeker in de zestiende eeuw werd de iep al geteeld en verhandeld vooral als laan- en straatboom. Door de iepenziekte is het aantal monumentale iepen echter drastisch verminderd. De iep wordt ook als hakhoutcultuur toegepast.

Het iepenhout is van hoge kwaliteit en heeft een fraaie gevlekte tekening. Het wordt gebruikt voor meubelen, met name iepenhouten kerkmeubelen zijn gewild, evenals doodskisten, en allerlei draaiwerk. Omdat het hout niet gauw verrot is het geschikt voor bootkielen, dokken en dukdalven. Iepewortel levert een mooi fineer op. Een bijzondere toepassing van iepenhout die ver teruggaat in de geschiedenis is het karrewiel. Iepbast werd vroeger verwerkt tot vezels en touw. De bast bevat een slijmerige substantie die voor medicinale doeleinden werd gebruikt. Iepeloof was als veevoer een waardevol produkt.

Populier.

Esdoorn.

Iep.

Eik

Een eik is een kostbaar bezit. Het hout ervan is sterk, taai en duurzaam en behoort tot de beste kwaliteiten die we kennen. De twee inheemse soorten wintereik en zomereik hebben ongeveer dezelfde eigenschappen. Het hout van de Amerikaanse eik is minder duurzaam en zeker niet geschikt voor buitenwerk. Toepassingen van eikehout zijn er talloze: meubelen, deuren, doodskisten, (parket)vloeren, kozijnen, dorpels, houtsnijwerk, onderdelen van bruggen en fineer. Goed molenhout dat zeer krachtig dient te zijn, is van eikehout. Uit archeologische vondsten blijkt dat de Romeinse, de middeleeuwse en de VOC-schepen grotendeels van eikehout werden gemaakt. Het bekende opgegraven en geconserveerde Utrechtse schip uit de elfde of twaalfde eeuw, te zien in het Centraal Museum te Utrecht, is eveneens uit eikehout vervaardigd. De bodemplank is uit één stuk, en het schip is 17,8 m lang en 3,8 breed. Ongeladen heeft het een diepgang van 42 cm, geladen is dit 70 cm. Internationaal wordt het schip als een belangrijke vondst beschouwd.

In onze nog bestaande middeleeuwse huizen en kerken zijn balken, vloerdelen en kapconstructies van eikehout. Een enkele keer werd daarvoor ook wel het kostbare zilversparrehout aangevoerd, dat vreemd genoeg 'dennehout' wordt genoemd. Veel middeleeuws religieus houtsnijwerk is van eikehout. Een groot deel van het Nederlandse spoorwegnet is gebouwd op eiken dwarsliggers, die later overal weer verwerkt zijn tot de onvermijdelijke bielzentuinen.

Al in de Middeleeuwen werd druk gehandeld en geslept met eikehout. Op diverse plaatsen in Europa waren er speciale stapelplaatsen, zoals in Dordrecht.

Op het boeren erf en de dorpsbrink werden altijd eiken geplant om goed bouw hout in voorraad te hebben. Maar waag het niet er bij onweer onder te gaan staan, want volgens zeggen zijn eiken gevoelig voor blikseminslag in tegenstelling tot de beuk. Een verklaring daarvoor wordt wel gezocht in het hogere gehalte aan vetten en oliën in de bast. Overigens biedt een beuk evenmin een veilige schuilplaats bij onweer.

Een waardevol produkt is de eikel, het varkensvoer bij uitstek in het traditionele boerenbedrijf. Je kunt er ook eikeltjeskoffie van maken als de echte koffie schaars wordt. Eikebast bevat een zuur dat bij het looien van huiden werd gebruikt. Niet voor niets ontstonden vele leerlooierijen juist in de Langstraat op de grens van de veeweiden langs de rivier en de hoger gelegen zandgronden waar eikehout voorhanden was. Gallen op de bladeren van de eik waren een waardevol produkt voor de inktbereiding.

De eik is een veelgebruikte boom als laan- en wegbeplanting. Het was tevens een goede investering. In de na-Napoleontische tijd zijn vele rijkswegen in het land beplant met eiken. Ze behoren nu tot ons monumentale bomenbestand.

Beuk

De beuk is een gemakkelijke boom die veel spontaan verjongt. De beuk is in het bos een geduchte concurrent voor andere bomen, met name de eik. Het hout droogt gemakkelijk en is goed te bewerken. Onder stoom is beukehout buigzaam en kan voor gebogen meubelonderdelen worden aangewend. Er zijn vele toepassingen: parketvloeren, schoolbanken, draaiwerk, dwarsliggers, multiplex, speelgoed, keukengerei en onderdelen voor muziekinstrumenten zoals de stemblokken bij een klavier.

Drukblokken en houtsneden werden van beukehout gemaakt. De woorden beuk en boek zijn daarom verwant aan elkaar. Houtkrullen van beuk vinden in de industrie toepassing bij de bereiding van onder andere azijn. Bij het roken van vis dient vanwege de smaak beukehout gebruikt te worden. Voor buitengebruik is het hout ongeschikt.

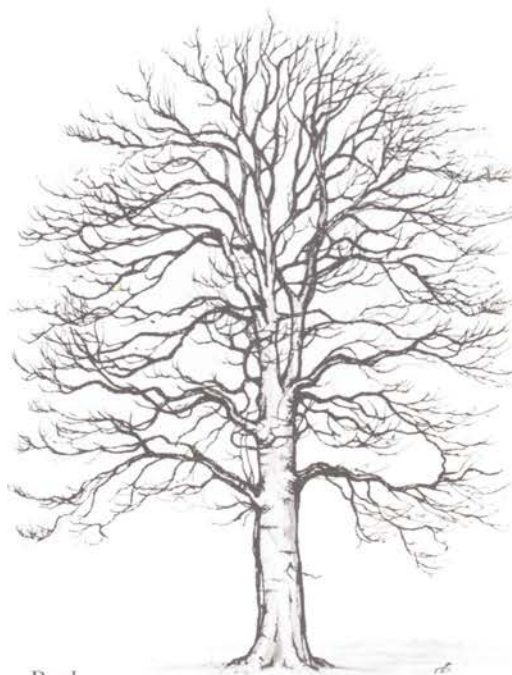
De beuk is de laanboom bij uitstek vanwege zijn statige hoge en gladde stam. De bekende rode beuk was ooit een toevalstreffer van de natuur en is sedert 1760

Eik.

Beuk.

Beuk.

in cultuur gebracht. De beuk kan goed tegen snoei, mits dit van jongsafaan gebeurd. Hierdoor is de beuk erg geschikt voor heggen. Beukenootjes zijn wat giftig omdat ze blauwzuur bevatten. Geroosterd zijn ze een lekkernij.

Taxus

De thans zo zeldzame taxus, was in de Middeleeuwen een belangrijke grondstof voor de wapenproductie. Vanwege de uitzonderlijke veerkracht is het hout bij uitstek geschikt voor het maken van bogen. De taxus levert ook mooi meubelhout, onderdelen van gereedschappen en finer op, maar wordt zelden gebruikt.

De taxus is een waardevolle boom in de tuinkunst en is geliefd op kerkhoven. De taxus laat zich gemakkelijk snoeien, tot allerlei curieuze vormen, zelfs diervormen. Een goede kwaliteit doolhof is gemaakt van taxus. Het loof werd vroeger gebruikt bij bepaalde festiviteiten en rituelen.

Doolhof.

